

Ayşe UZMAY

Dr., E.Ü. Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi
Bölümü, 35100 Bornova, İzmir
ayse.uzmay@ege.edu.tr

Türkiye’de Pamukta Uygulanabilir Destekleme Araçlarından Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah Etkileri: Kısmi Denge Analizi

The effects on welfare of support purchase and
deficiency payment system from among the applicable
supporting on cotton: Analysis of partial balance

Alınış (Received): 09.01.2009 Kabul tarihi (Accepted): 23.02.2009

Anahtar Sözcükler:

Fark ödeme, destekleme alımı,
refah analizi, pamuk

Key Words:

Deficiency payment, support
purchases, welfare analysis, cotton

ÖZET

Türkiye’de çok kapsamlı ve kısa sürede uygulamaya konulan tarım reformu uygulamaları günümüzde tartışılır hale gelmiştir. Özellikle destekleme araçlarında bazı uygulamalara geri dönülürken, bazı uygulamaların kaldırılması gündeme gelmiştir. Bu çalışmada amaç, son dönemlerde Türkiye’de ekim alanlarında önemli azalmanın yaşandığı pamukta, farklı iki destekleme aracından fark ödeme sistemi ve destekleme alımının (fiyat desteğinin), refah analizlerinin 1990-2006 dönemi itibarıyla yapılmasıdır. Bu kapsamda, kısmi denge analizi (klasik refah analizi) yapılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda hiç müdahale olmayan koşullara göre her iki destekleme aracının uygulanmasının üretimde artışa neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, pamukta fark ödeme sistemi ve destekleme alımı çalışmadaki şekliyle uygulandığında bütçeye yük bakımından destekleme alımının, tüketicinin refahı açısından değerlendirme yapıldığında fark ödeme sisteminin tercih edilmesinin uygun olduğu görülmektedir. Net toplumsal kayıp açısından değerlendirildiğinde ise, fark ödeme sisteminin dikkate alınması gerekmektedir. Bu çalışmada, tüm toplum refahı dikkate alınarak fark ödeme sisteminin (bugünkü prim sistemi) uygulanmasına devam edilmesi önerilmektedir. Ancak, mevcut sistemde pamuk ekim alanlarının azalması ve üreticilerin başka alternatif ürünlere kaymasının engellenmesi için uygulanan destekleme miktarının artırılmasının gerekli olduğu belirtilmelidir.

ABSTRACT

Agricultural reforms, which were implemented in Turkey thoroughly but within a very short period, have recently been a matter of debate. Especially, while some of the previously abolished supporting tools were started to be implemented again, abortion of some others have been brought to the agenda. The objective of this study is to realize the welfare-effect analysis, for the years 1990-2006, of two different supporting tools, support purchase and deficiency payment, for cotton, of which the arable land is constantly shrinking. In this respect, a partial balance analysis (classic welfare analysis) was conducted. As a result of evaluations, it was concluded that compared to the conditions without any intervention, implementations of the two supporting tools caused an increase in cotton production. In addition, when supporting purchase and deficiency payment are implemented in the way they are defined in this study, supporting purchase should be preferred concerning the expected burden on the national budget but deficiency payment should be preferred when consumer welfare is concerned. When the evaluation is made in terms of net national loss, deficiency payment should be considered. It is suggested in this study that deficiency payment system (current premium system) should continue considering the welfare of the whole public. Also, it should be sounded that in order to stop the existing trend, the decrease in the cotton area and to prevent farmers from shifting to other crops, current supporting amounts should be increased.

GİRİŞ

Türkiye’de son dönemde tarım politikalarındaki gelişmeler incelendiğinde VII. Kalkınma planıyla birlikte tarımda reform çalışmalarının başladığı dikkati çekmektedir. Özellikle bu dönemdeki reformun temeli tarım ürünlerine verilen fiyat desteğinin azaltılarak, doğrudan gelir desteğine geçilmesinin gerektiği ve girdi desteklerinin aşamalı olarak kaldırılacağı yönündedir (Uzmay, 2003). Ancak çok kapsamlı ve kısa sürede uygulamaya konulan tarım reformu uygulamaları günümüzde tartışılır hale gelmiş, özellikle destekleme araçlarında bazı uygulamalara geri dönülürken (girdi destekleri) bazı uygulamaların kaldırılması (doğrudan gelir desteği) gündeme gelmiştir.

Türkiye’de uygulanan destekleme politika araçlarının son dönemde tartışılıyor olması, uygulanan politikaların yanında uygulanabilecek alternatif destekleme politika araçlarının da üreticiye, tüketiciye ve topluma refah etkilerinin tespit edilmesinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle son yıllarda pamuk ekim alanının azalıyor olması (Uzmay ve ark. 2006) ve üreticilerin başka alternatif ürünlere kayması bu çalışmada ürün olarak pamuğun seçilmesine neden olmuştur. Türkiye’de refah analizleriyle ilgili, ürünler itibarıyla çalışmalar; 1996 yılı için buğday, pamuk, ayçiçeğinde (Çakmak ve ark.1998), 1998/1999 üretim dönemi itibarıyla buğday için (Aydoğuş, 1999), 1997/1998 üretim dönemi için şeker, fındık, tütün için (Demirci, 1999), buğday, fındık, tütün, şeker, ayçiçeği, pamuk için 2000/2001 dönemi (Akça, 2003) ve 1990-1999 yılları için buğdayda (Uzmay,2003) yapılmıştır. Bu çalışmada, pamuğun dahil edildiği diğer çalışmalardan farklı olarak, yurtiçi ve yurtdışı politik uygulamaların farklı yıllardaki etkilerini de görebilmek için, pamukta refah analizi 1990-2006 yılları için yapılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmada, uygulanan destekleme politikasının üretime, tüketime ve topluma etkileri kısmi denge modeli kurularak ortaya konmaya çalışılmıştır. Modelde pamuğun yurtiçi arz ve talep esneklikleri kullanılarak, sınır fiyatlarındaki üretim, tüketim miktarları oluşturulmakta ve bu miktarlar bir denge unsuru

(müdahalesiz ya da müdahale öncesi) olarak ele alınmaktadır. Müdahale sonrası (fark ödeme sistemi ya da destekleme alımı uygulandıktan sonra) oluşan üretim, tüketim, ithalat ve ihracatın, miktar ve değer olarak etkileri (üreticiye, tüketiciye, bütçeye, topluma) müdahalesiz kabul edilen koşullarla karşılaştırılmaktadır.

Bu çalışmada pamukta arz esnekliği 0.6, ve talep esnekliği -0.3 kabul edilmiştir. Farklı yıllarda yapılan çalışmalarda pamukta arz esnekliğinin 0.6, talep esnekliğinin -0.3 kabul edilmesi aynı esnekliklerin alınmasına neden olmuştur (Çakmak ve ark, 1998; Akça, 2003). Araştırmada kullanılan sınır fiyatları, yurtiçi üretim ve tüketim miktarları, OECD ve Tarım Bakanlığı'nın Üretici ve Tüketici Destek Eşdeğeri hesaplamalarında kullandıkları verilerden elde edilmiştir. Destekleme alımı (fiyat desteği) üretimin belli bir kısmı için yapılırken etkilerinin üretimin tamamı için olması (Demirci, 1999), fark ödeme sisteminin de üretimin tamamına uygulanması durumundaki refah etkilerinin, analiz edilmesine neden olmuştur. Kısmi denge analizi müdahale kuruluşunun alım ve elden çıkarma fiyat farkının ve diğer maliyetlerin önemli olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Genelde ithalat olduğunda sınır fiyatı - yurtiçi fiyat farkı x ithalat miktarı kadar gümrük vergisi, ya da sınır fiyatı - yurtiçi fiyat farkı x ihracat miktarı kadar ihracat sübvansiyonu uygulandığı kabul edilebilmektedir (Scandizzo, Bruce, 1980; Sadoulet, Janvry,1995; Çakmak ve ark, 1998; Demirci, 1999; Akça, 2003). Fark ödeme sisteminde ise, gümrük vergisi ya da ihracat sübvansiyonunun çok düşük ya da hiç verilmediği kabul edilebilmektedir. Kurumsal etkisizlikten kaynaklanan maliyetler ise kısmi denge analizine katılmamaktadır. Bu durum, kurumsal etkisizliklerin iktisadi politikalara yönelik tedbirlerle değil, kurumlara yönelik tedbirlerle çözümlenebilir olmasıyla açıklanabilmektedir (Çakmak ve ark., 1999).

Refah etkileri geometrik olarak da analiz edilmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'nin pamukta dünya fiyatını etkileyemeyecek durumda olması (küçük ülke varsayımı) ve tek ürünün (ya da mal) söz konusu olduğu koşullardaki, refah analizlerinde fiyata müdahale politikasının etkileri incelenmiştir. Bu

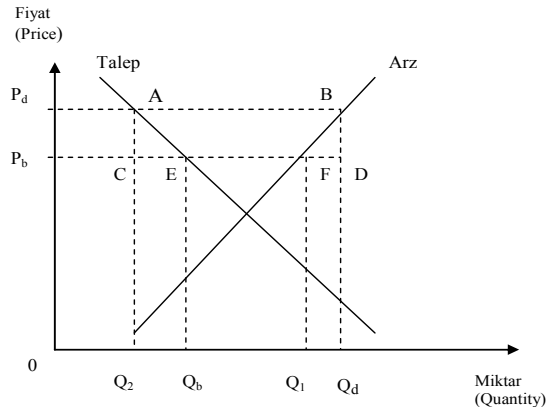
koşullar; a) ihraç edilebilir malın müdahale sonrası ihraç edilmesi, b) ithal edilebilir malın müdahale sonrası ithal edilmesi, c) ithal edilebilir malın müdahale sonrası ihraç edilebilirliği şeklinde üç grupta incelenebilmektedir (Sadoulet, Janvry, 1995; Çakmak ve ark., 1998). Pamuk için fark ödeme ve destekleme alımında oluşan üretim ve tüketim miktarları ve sınır fiyatlarında oluşan üretim ve tüketim miktarları karşılaştırıldığında, 1990-2006 yılları arasındaki her üç etkinin mevcut olduğu dikkati çekmektedir. Pamuk 1990-1992 döneminde hem müdahale öncesi ve hem de sonrasında ihraç edilebilir bir ürün, 1993 yılında müdahale öncesi ithal, müdahale sonrası ihraç edilirken 1994-2006 döneminde ise, müdahale öncesi de ve sonrası da ithal edilebilir bir ürün olması nedeniyle üç grafik kullanılarak hesaplamalar yapılabilmektedir. Aşağıda pamuk için bir yılın dışında a) ve b) koşulları daha uzun dönem geçerli olduğu için iki durumu gösteren şekil verilmektedir. Tanımlamalar her koşul için de geçerlidir. Bu nedenle b) koşulu daha kısa açıklanmıştır.

a) İhraç edilebilir malın müdahale sonrası ihraç edilebilir olması koşulu;

Sınır fiyatının denge fiyatının üzerinde olduğu mal veya ürün müdahale sonrasında da ihraç edilebilir özelliğini taşımaktadır. Destekleme alımı ve fark ödeme sistemi uygulamasında üretici ve tüketici refahındaki değişim, üretici ve tüketici rantlarındaki (artışındaki, fazlalığındaki) değişimle bulunmaktadır. Üretici rantı üreticilerin ürünlerini sattıkları minimum fiyattan daha yüksek bir fiyat elde ettiklerinde satışlarından sağladıkları kazançtır. Tüketici rantı ise, tüketicilerin yüksek fiyattan satın almaya razı olacakları malı, oluşan piyasa fiyatından satın aldıklarında sağladıkları kazançtır (Scandizzo, Bruce, 1980; Dinler, 1996; Sadoulet, Janvry, 1995). Destekleme alımında ve fark ödeme sisteminde üretimdeki kayıp ve üretici rantındaki değişim aynı kalmaktadır. Bunun nedeni, destekleme alımında hedef fiyat uygulanırken, fark ödeme sisteminde hedef fiyatla, sınır fiyatı arasındaki farkın, devlet tarafından üreticiye doğrudan ödeme yoluyla verilmesidir. Bu durumda, destekleme alımı uygulamasında hedef fiyattan üretimde bulunulacağı için, üretim miktarı Q_1 'den Q_d 'ye yükselecektir (Şekil 1). Buna karşılık tüketim miktarı fiyatların P_b 'den P_d 'ye çıkması nedeniyle,

Q_b 'den Q_2 'ye düşecektir. İhracat miktarı müdahale öncesi Q_1-Q_b farkı kadar iken, müdahale sonrası Q_d-Q_2 kadar olacaktır. Fark ödeme sisteminde de üretim miktarındaki gelişmeler aynı olacak ve Q_1 'den Q_d 'ye yükselecektir. Tüketim miktarı ise, destekleme alımından farklı olarak müdahale öncesi miktarla aynı kalacaktır ve Q_b düzeyindedir. İhracat miktarı Q_d-Q_b farkı kadar olacaktır. Her iki destekleme aracında üretici refahı P_dBFP_b kadardır. Destekleme alımında tüketici refahındaki azalış P_dAEP_b kadarken, fark ödeme sisteminde müdahale sonrasında tüketici refahı aynı kalmaktadır. Net toplumsal kayıp, destekleme alımında üretimden ve tüketimden kaynaklanan kayıp kadar olacaktır (BDF ve AEC alanlarının toplamına eşit). Fark ödeme sisteminde ise, net toplumsal kayıp sadece üretimden kaynaklanan BDF alanı kadardır.

Destekleme alımında bütçe yükü gerçekleşen üretim ve tüketim arasındaki farkın fiyatlar arasındaki farkla (hedef fiyat -sınır fiyatı) çarpılması ile bulunmaktadır. Bu alan da ABDC alanıdır (bütçe yükü negatif ise, ihracat sübvansiyonu, pozitif ise gümrük vergilerinden gelir elde edildiği varsayılmaktadır). Fark ödeme sisteminde ise bütçe yükü P_dBDP_b kadardır.

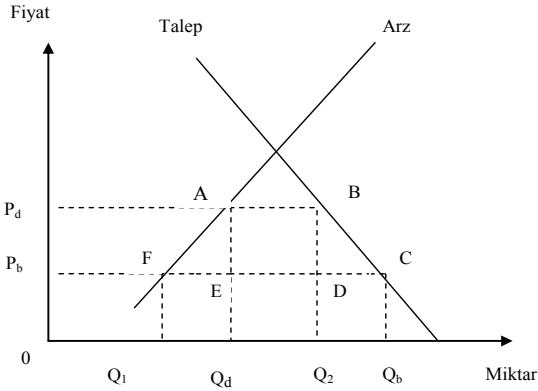

Şekil 1. İhraç edilebilir malın müdahale sonrası ihraç edilebilir olması

b) ithal edilebilir malın müdahale sonrası ithal edilmesi koşulu;

Belirlenen hedef fiyat iç denge fiyatının altında ise, mal yada ürün ithal edilebilir mal olarak kalmaktadır. Buradaki refah analizi ilgili tanımlamalar, müdahale öncesi ihraç edilebilir malın müdahale sonrası ihraç edilebilmesi ile aynıdır.

Destekleme alımında müdahale öncesi Q_1 olan üretim ve Q_b düzeyindeki tüketim miktarı müdahale sonrası üretimde Q_d 'ye çıkarken tüketimde ise Q_2 'ye düşmektedir (Şekil 2). İthalat ise, $Q_b - Q_1$ 'den, $Q_2 - Q_d$ 'ye çıkmaktadır. Fark ödeme sisteminde üretim düzeyi destekleme alımı ile aynı d gösterirken, tüketim düzeyi müdahale öncesi ve sonrası Q_b kadardır. İthalat ise müdahale öncesi $Q_1 - Q_b$ iken, sonrasında $Q_d - Q_b$ kadardır (ithalat miktarı düşmüştür). Üretici refahı her iki sistemde de $P_d A F P_b$ alanı kadardır. Tüketici refahındaki değişim ise destekleme alımında $-P_d B C P_b$, olup fark ödeme sisteminde ise müdahale öncesine göre değişmemektedir. Bütçe yükü destekleme alımında $A B D E$ iken, fark ödeme üretimde üretici refahındaki değişim $(P_d A F P_b)$ kadardır. Net toplumsal kayıp destekleme alımında $A E F + B C D$ alanı iken, fark ödeme sisteminde $A E F$ alanı kadardır.

Şekil 2. İthal edilebilir malın müdahale sonrası ithal edilmesi

Aşağıda refah analizinde kullanılan modelin temel analitik yapısı verilmektedir (Scandizzo, Bruce, 1980; Sadoulet, Janvry, 1995; Uzmay, 2004).

$$(A) \text{ Üretimde net ekonomik kayıp (NEL}_p\text{)} \\ = 1/2 (Q_b - Q_d) (P_b - P_d)$$

$$(B) \text{ Tüketimde net kayıp (NEL}_c\text{)} \\ = 1/2 (C_b - C_d) (P_b - P_d)$$

$$(C) \text{ Üretici refahındaki değişim (WG}_p\text{)} \\ = Q_d (P_d - P_b) - \text{NEL}_p$$

$$(D) \text{ Tüketici refahındaki değişim (WG}_c\text{)} \\ = C_d (P_b - P_d) - \text{NEL}_c$$

$$(E) \text{ Devlet gelirindeki değişimler} \\ = - (\text{NEL}_p + \text{NEL}_c) - \text{WG}_p - \text{WG}_c$$

Q_b = Sınır fiyatında üretim

Q_d = Yurtiçi fiyattan üretim

C_b = Sınır fiyatında tüketim miktarı

C_d = Yurtiçi fiyattan tüketim miktarı

P_b = Sınır fiyatı

P_d = Yurtiçi fiyat (hedef fiyatı)

Çalışmada sınır fiyatlarında oluşan üretim ve tüketim miktarlarının hesaplanmasında aşağıdaki yay esnekliği formülünden yararlanılmıştır;

Arzın fiyat esnekliği (e_s);

$$e_s = \frac{Q_d - Q_b}{P_d - P_b} * \frac{P_d + P_b}{Q_d + Q_b}$$

Talebin fiyat esnekliği (e_d);

$$e_d = \frac{C_d - C_b}{P_d - P_b} * \frac{P_d + P_b}{C_d + C_b}$$

Çalışmada fiyat desteği yani destekleme alımında destekleme fiyatı, üretici fiyatı olarak dikkate alınmıştır. Fark ödeme sisteminde de üretici fiyatı aynı kabul edilmektedir. Tüm yurtiçi ve yurt dışı veriler kütlü pamuk fiyatı esas alınarak değerlendirilmiştir.

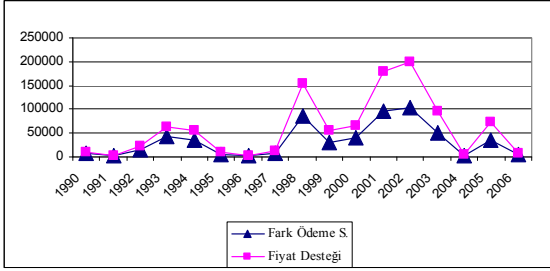
ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, 1990-2006 dönemi için yıllık olarak destekleme alımı ve fark ödeme sistemi için hesaplama yapılmıştır. Ek çizelge 1'de son iki yıla yönelik hesaplama sonuçları diğer yıllar için, örnek olması açısından verilmiştir. Ek Çizelge 2 ve Ek Çizelge 3'de ise, her yıla ait refah analiz sonuçları (Amerkan Doları cinsinden) verilmektedir. Çalışmanın bu kısmında ele alınan dönem itibariyle, ek çizelgelerden yararlanılarak net toplumsal kayıp, üretici ve tüketici refahındaki gelişmeler, bütçe yükü her iki destekleme aracı için karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

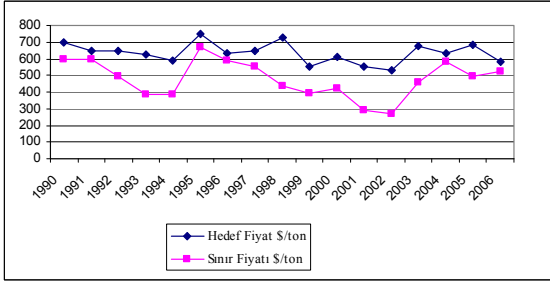
Net toplumsal kaybın (üretimdeki ekonomik kayıp + tüketimdeki ekonomik kayıp), destekleme alımında, fark ödeme sistemine göre daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir (Grafik 1). 1990-2006 döneminde net toplumsal kayıp destekleme alımında toplam 1 014,5 milyon \$ ve fark ödeme sisteminde toplam 568,8 \$'dır. Aradaki fark yaklaşık 445,7 milyon \$'dır ve destekleme alımındaki tüketim kaybına eşit olmaktadır. Bu durum, her iki

sistemde de üretim kaybının eşit olması ve fark ödeme sisteminde tüketim kaybının olmaması ile açıklanabilmektedir.

Net toplumsal kaybın her iki sistem için belli dönemlerde yükselmesi (1993-1994 döneminde, 1998 yılında ve 2001-2003 dönemi) aynı dönemlerde hedef fiyat ile sınır fiyatı arasındaki farkın artmasıyla yakından ilişkilidir. Nitekim hedef fiyatla, sınır fiyatı arasındaki fark arttıkça (Grafik 2), net toplumsal kayıp da artmaktadır (Grafik 1).

Grafik 1. Destekleme Alımı (Fiyat Desteği) ve Fark Ödeme Sisteminde Net Toplumsal Kayıp (000\$)

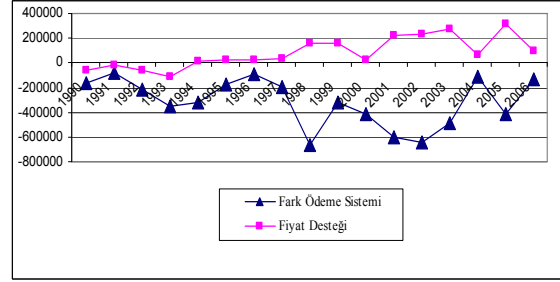
Grafik 2. Hedef fiyat ve Sınır fiyatının karşılaştırılması (1990-2006) (\$/ton)

Destekleme alımında üreticiler hedef fiyattan ürünü satacaklardır. Fark ödeme sisteminde hedef fiyatla sınır fiyatı arasındaki fark devlet tarafından üreticiye verileceği için üretici refahında her iki sistemde de bir fark ortaya çıkmamaktadır. Bu durumda üretici refahındaki değişim aynı kalmaktadır ve 1990-2006 dönemi için toplam 4 807,3 milyon \$'dır.

Tüketici refahı değerlendirildiğinde, destekleme alımında tüketici fiyatının, hedef fiyata eşit olması nedeniyle tüketicilerin yüksek fiyattan pamuk almak durumunda kalacakları dikkati çekmektedir. Fark ödeme sisteminde ise, tüketiciler müdahalesiz kabul edilen sınır fiyatından alım yapabilecekler ve daha fazla miktarda pamuk talep edebileceklerdir.

Müdahale öncesine göre müdahale sonrasında da tüketici refahı değişmeyecektir. Bu durumda, fark ödeme sisteminde tüketici refahı daha yüksek olmaktadır. Nitekim 1990-2006 döneminde destekleme alımı için tüketicilerin ödeyeceği fiyat ortalama 635 \$/ton, fark ödeme sisteminde ise ortalama 480 \$/ton olup, sınır fiyatı ile aynıdır.

İki destekleme aracının bütçeye yükü 1990-2006 dönemi itibariyle destekleme alımında toplam 1 385,6 milyon \$ ve fark ödeme sisteminde ise toplam -5 376 milyon \$. Destekleme alımında 1994 sonrası bütçe yükünün pozitif olması ithalat miktarında hedef fiyat ile sınır fiyatı arasındaki fark kadar gümrük vergisi varsayımından kaynaklanmaktadır (Grafik 3).

Grafik 3. Destekleme Alımı (Fiyat Desteği) ve Fark Ödemenin Bütçe Yükü (1000\$)

Çizelge 1'de, çalışmada ele alınan fark ödeme sistemi ile destekleme alımının bütçe yükü, 1999'dan bu yana mevcutta uygulanan pamukta prim sisteminin (fark ödeme olarak adlandırılabilir) bütçeye yükü ile karşılaştırılmıştır. Görüldüğü gibi, 2004 ve 2006 yıllarında uygulanan mevcut prim sisteminin yükü diğer iki sisteminin üzerinde yer almaktadır.

Pamukla ilgili yapılmış tek yıllık çalışmalarda refah analiz sonuçları değerlendirildiğinde, net toplumsal kaybın 1996 yılı için fark ödeme sisteminde 9 milyon \$ iken, destekleme alımında 14.751.000 \$ olduğu ve diğer ürünlerle karşılaştırıldığında birbirine yakın çıktığı dikkati çekmektedir (Çakmak ve ark. 1999). Bu durum 1996 yılında sınır fiyatı ile hedef fiyatın birbirine çok yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışma sonuçlarına göre 1996 yılı için, net toplumsal kayıp fark ödeme sisteminde 2.034.500 \$ destekleme alımında ise 3.312.700 \$'dır ve birbirine yakındır (Ek Çizelge 3). 2000/2001 dönemi itibariyle yapılan bir başka çalışmanın

Çizelge 1. Fark Ödeme Sistemi, Destekleme Alımı ve Mevcut Uygulanan Prim Sisteminin Karşılaştırılması

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
FÖ	-316419.0	-413362.6	-605272.6	-645603.4	-484885.7	-109672.1	-416578.9	-134794.4
DA	156391.6	27964.4	222144.6	234112.2	274736.2	61767.5	315138.2	97341.6
Prim*	-198845.3	-273827.9	-195984.8	-92979.7	-116360.7	-157328.9	-340828.5	-395526.8

* OECD, veriler PSE-CSE Data base'den elde edilmiştir.

sonuçlarına (Akça, 2003) göre net toplumsal kayıp destekleme alımında 3.271.900 \$, fark ödeme sisteminde 1.970.000 \$'dır (hedef fiyat ve sınır fiyatı arasında fark % 7,93'dür). Bu çalışma sonuçlarına göre 2000 ve 2001 yılları refah ortalamaları alındığında net toplumsal kayıp destekleme alımında 123.408.550 \$ fark ödeme sisteminde 68.014.786 \$'dır (hedef fiyat ile sınır fiyatı arasında % 63 fark vardır) (Ek Çizelge 3). Çalışmalardaki farklı sonuçlar hedef fiyat ve sınır fiyatının, üretim ve tüketim rakamlarının farklı kurum ve kaynaklardan alınmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, net toplumsal kaybın üç çalışmada da destekleme alımında fark ödeme sisteminden daha yüksek olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Destekleme alımı ve fark ödeme sisteminde hiç müdahale olmadığı duruma göre toplam üretim miktarı 1990-2006 döneminde % 19 artmıştır, toplam tüketim miktarında ise fark ödeme sisteminde değişiklik olmazken, destekleme alımında yüksek fiyattan tüketim nedeniyle % 10 azalma olmaktadır. Bu durumda, pamukta destekleme uygulaması, pamuk üretimini artırmak açısından önemlidir. Ancak sorun tüketiciler, bütçe yükü ve toplum refahı da dikkate alındığında hangi destekleme aracının uygulanması gerektiğidir.

Pamukta fark ödeme sistemi ve destekleme alımı uygulamaları (çalışmada dikkate alınan şekliyle) karşılaştırıldığında, bütçeye yük açısından destekleme alımının tercih edilmesinin uygun olduğu ortaya çıkmaktadır. Tüketici refahı açısından bir değerlendirme yapıldığın-

da fark ödeme sisteminin tercih edilmesinin uygun olduğu görülmektedir. Net toplum refahı açısından değerlendirildiğinde ise, fark ödeme sisteminin dikkate alınması gerekmektedir.

Özellikle 1994 yılı ve sonrasındaki dönemin verileri dikkate alındığında, fark ödeme sisteminde, destekleme alımında ve hiçbir müdahalenin olmadığı durumda yurtiçi arzın, yurt içi talebi karşılayamadığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de pamuk ekim alanındaki gelişmeler incelendiğinde, 1995 yılına göre 2006 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde % 23 artış, ancak Ege Bölgesi'nde % 41, Akdeniz Bölgesinde ise % 48 azalış dikkati çekmektedir (TÜİK, 2008). Bu bölgeler Türkiye toplam pamuk ekim alanının % 99'unu oluşturmaktadır. Ayrıca Ege Bölgesi'nde özellikle küçük işletmelerin değişken masraflarını karşılayamadığı ve brüt marjın negatif olduğu yapılan araştırma sonuçlarında ortaya konmaktadır (Işın ve ark,2008). Bu kapsamda, üreticilerin pamuk ekiminden vazgeçmelerini engelleyebilmek ve gelirlerini güvence altına alabilmek açısından desteklemelerin büyük önem taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Yukarıda yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında ve uygulanan politikanın tüm toplum refahına olumlu etkisi dikkate alındığında fark ödeme sisteminin (bugünkü prim sistemi) uygulanmasına devam edilmesi önerilebilir. Ancak, pamuk ekim alanlarının azalması ve üreticilerin başka alternatif ürünlere kaymasını engellemek amacıyla uygulanan destekleme miktarının artırılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akça, H. 2003. Türkiye Tarımında Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah Etkilerinin Analizi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Tokat, 130s.
- Aydoğuş, O. 1999. Buğdayda Destekleme Politikalarının Refah ve Dağılım Etkileri: Destekleme Alım ve Fark Ödeme Sistemlerinin Karşılaştırmalı Analizi, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası, Dünya’da ve Türkiye’de Tarımsal Desteklemelere Yeni Yaklaşımlar, Simpozyum, Ankara, 1999, s.198-205
- Çakmak, E., H. Kasnakoğlu ve T. Yıldırım, 1998. Fark Ödeme Sisteminin Ekonomik Analizi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, No.3, Ankara, 33s.
- Demirci, S. 1999. Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah ve Dağılım Etkilerinin İncelenmesi (şeker, tütün ve fındık örneği), Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Proje Raporu No:12, Ankara, 69s.
- Dinler, Z. 1996. Mikro İktisat, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 474s.
- Işın, F. Ş.Işın ve A. Uzman. 2008. Ege Bölgesinde 2007 yılı Pamuk Maliyetleri ile Brüt Marjının Hesaplanması ve Maliyetleri Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma, S.S. TARİŞ Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği-Ziraat Fakültesi (Proje), İzmir, 56s.
- OECD 2004. PSE-CSE database, <http://www.oecd.org.com>
- Scandizzo, P.L. and C.Bruce, 1980. Methodologies for Measuring Agricultural Price Intervention Effects, World Bank Staff Working Paper No: 394, Washington, 96p.
- Sodulet, E. and A. Janvry, 1995. Quantitative Development Policy Analysis, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 397p.
- TÜİK, 2008, Tarım istatistikleri.<http://www.tuik.gov.tr>
- Uzman,A., 2003. Türkiye’de 1980 sonrası Tarımda Uygulanan Fiyat ve Gelir Politikasının Sonuçları Üzerine Bir Araştırma, (E.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 364 s.
- Uzman,A.,2004. Entwicklung der Direktzahlungen in der gegenwertigen Situation und Zukunft in der Landwirtschaft der Türkei, Ergebnisse Deutsch-Türkischer Agrarforschung, Ankara, In: Verband deutsch-türkischer Agrar-und Naturwissenschaftler e.V. (ed.), Deutsch-Türkische Agrarforschung -7. Symposium, 24.-30. März 2003. Cuvillier Verlag, Göttingen, z.271-279
- Uzman A., F.Işın ve N. Koyubenbe, 2006. Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Pamukta Uygulanan Destekleme Politikalarının Karşılaştırılması, VII. Tarım Ekonomisi Kongresi, Antalya, s.1019-1026.

Ek Çizelge 1. Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah Etkileri (2005-2006)

	DA	DA	FÖ	FÖ
(YTL/ton)	2005	2006	2005	2006
Hedef Fiyatı	920.00	830.00	920.00	830.00
Sınır Fiyatı	666.08	748.01	666.08	748.01
Üretici Fiyatı	920.00	830.00	920.00	830.00
Tüketici Fiyatı	920.00	830.00	666.08	748.01
Fiy.Esneklikleri				
Arz	0.6	0.6	0.6	0.6
Talep	-0.3	-0.3	-0.3	-0.3
Gerçekleşen Miktarlar (1000 t)				
Üretim	2200.00	2350.00	2200.00	2350.00
Tüketim	3864.28	4047.05	4254.20	4175.21
İhracat (üretim-tüketim)	-1664.28	-1697.05	-2054.20	-1825.21
Sınır Fiyatındaki Miktarlar (1000 t)				
Üretim	1814.39	2207.91	1814.39	2207.91
Tüketim	4254.20	4175.21	4254.20	4175.21
İhracat	-2439.81	-1967.30	-2439.81	-1967.30
(1000 YTL)**				
Üretimde net toplumsal kayıp	48957.97	5824.95	48957.97	5824.95
Tüketimde net toplumsal kayıp	49504.96	5253.97	0.00	0.00
Net toplumsal kayıp	98462.92	11078.93	48957.97	5824.95
Tüketici refahındaki değişim	-1030737.56	-337069.14	0.00	0.00
Üretici refahındaki değişim	509674.36	186850.12	509674.36	186850.12
Devlet gelirlerindeki değişim	422600.28	139140.10	-558632.33	-192675.07

* Stok miktarının olmadığı kabul edilmiştir

** Ek Çizelge 3'de döviz kuru \$ için 2005 yılında 1.341, 2006 yılında 1.4294 alınmıştır.

Ek Çizelge 2. Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah Etkilerinin Karşılaştırılması (1990-1998)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Fark Ödeme (1000\$)									
Üretimde net toplumsal kayıp	7237.62	1988.07	15833.78	43460.95	34724.88	5677.16	2034.49	8490.49	86883.11
Tüketimde net toplumsal kayıp	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Net toplumsal kayıp	7237.62	1988.07	15833.78	43460.95	34724.88	5677.16	2034.49	8490.49	86883.11
Tüketici refahındaki değişim	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Üretici refahındaki değişim	158045.22	75720.22	201041.91	308258.17	282790.11	168293.40	90931.55	183336.44	574784.60
Devlet gelirlerindeki değişim	-165282.84	-77708.30	-216875.69	-351719.12	-317514.98	-173970.56	-92966.04	-191826.93	-661667.72
Destekleme Alımı (1000\$)									
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Üretimde net toplumsal kayıp	7237.62	1988.07	15833.78	43460.95	34724.88	5677.16	2034.49	8490.49	86883.11
Tüketimde net toplumsal kayıp	2365.96	738.16	6408.04	18452.80	21719.12	3381.73	1278.23	5294.60	67370.37
Net toplumsal kayıp	9603.58	2726.23	22241.82	61913.75	56444.00	9058.89	3312.72	13785.09	154253.48
Tüketici refahındaki değişim	-103329.28	-56228.75	-162726.17	-261762.63	-353749.41	-200495.64	-114260.89	-228654.42	-891391.94
Üretici refahındaki değişim	158045.22	75720.22	201041.91	308258.17	282790.11	168293.40	90931.55	183336.44	574784.60
Devlet gelirlerindeki değişim	-64319.51	-22217.71	-60557.56	-108409.30	14515.31	23143.35	20016.62	31532.89	162353.86

Ek Çizelge 3. Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah Etkilerinin Karşılaştırılması (1999-2006)

Fark Ödeme (1000\$)	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Üretimde net toplumsal kayıp	29160.39	40740.61	95288.97	104606.01	49575.02	2512.11	36508.55	4075.10
Tüketimde net toplumsal kayıp	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Net toplumsal kayıp	29160.39	40740.61	95288.97	104606.01	49575.02	2512.11	36508.55	4075.10
Tüketici refahındaki değişim	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Üretici refahındaki değişim	287258.59	372621.99	509983.64	540997.37	435310.70	107160.04	380070.37	130719.26
Devlet gelirlerindeki değişim	-316418.98	-413362.60	-605272.61	-645603.38	-484885.72	-109672.15	-416578.92	-134794.37
Destekleme Alımı (1000\$)								
Üretimde net toplumsal kayıp	29160.39	40740.61	95288.97	104606.01	49575.02	2512.11	36508.55	4075.10
Tüketimde net toplumsal kayıp	25281.32	25521.43	85266.12	94152.44	45866.20	2033.33	36916.45	3675.65
Net toplumsal kayıp	54441.71	66262.03	180555.08	198758.45	95441.23	4545.43	73425.00	7750.75
Tüketici refahındaki değişim	-498091.94	-466848.45	-912683.28	-973868.04	-805488.17	-173473.02	-768633.53	-235811.63
Üretici refahındaki değişim	287258.59	372621.99	509983.64	540997.37	435310.70	107160.04	380070.37	130719.26
Devlet gelirlerindeki değişim	156391.63	27964.42	222144.55	234112.22	274736.25	61767.54	315138.16	97341.61